

„Korzystając z istnienia koncepcji samego siebie, można przecież wyjść poza siebie,
spojrzeć na siebie z boku i samemu wybierać zbroję, miecz lub gałązkę oliwną.
Nawet samemu wybrać to, kim się jest”.

(Obuchowski 1993, s. 118)

Wstęp

Tematem przewodnim tej książki jest patriotyzm jednostki. Zagadnienie to nie cieszy się specjalną popularnością w psychologii. Może wynika to z tego, że w obecnych czasach mówienie o patriotyzmie obarczone jest pewnym ryzykiem, mianowicie łatwo można być posądzonym o zbyt emocjonalne zaangażowanie w temat, o nacjonalistyczne skłonności, o naiwne spojrzenie na społeczną rzeczywistość pełną międzynarodowych konfliktów i uprzedzeń, czy o patetyczność. Co rusz ktoś „demaskuje” patriotyzm, dowodząc, że jest on zawoalowanym czynnikiem sprawczym nietolerancji. Tym bardziej niebezpiecznym, że nieoczywistym, nie wprost, a dodatkowo o pozytywnej konotacji. Inni przekonują, że jest cnotą, wartością, bez której zatraciłoby się to, co jednoczy naród, co pozwala mieć poczucie zakorzenienia w ojczyźnie. Wielu badaczy zwraca też uwagę na to, że patriotyzm może być przeszkodą w procesie globalizacji, że trzeba nam teraz nie patriotów, lecz kosmopolitów, ale natychmiast kolejni znawcy tematu wskazują, że proces ten zachodzi, nie kolidując z patriotycznymi zapalami przedstawicieli konkretnych narodów, bo nasze czasy to czasy istnienia państw narodowych. Wydawałoby się, że przynajmniej jest zgoda co do jednego, a mianowicie, że patriotyzm jest, że istnieje jako zjawisko natury psychologicznej i społecznej. Ale – jak okazuje się – i w tej materii zdania są podzielone, albowiem niektórzy uważają, że patriotyzmu tak naprawdę nie ma, a to, co nazywamy patriotyzmem, jest tylko sentymentem, emocją, która rodzi się w szczególnych okolicznościach, lub jest „wybielonym” czy „naiwnym” nacjonalizmem. Czy możliwe jest zatem wypracowanie konsensusu w kwestii patriotyzmu? Jaką przyjąć opcję? Jak uniknąć subiektywizmu? Czy da się pisać o patriotyzmie, nie wartościując go? Dodatkowo jego historyczny charakter sprawia, że patriotyzm danej zbiorowości jest specyficzny i w tym zakresie odmienny od patriotyzmu innych grup. Dlatego też w tym opracowaniu dużo

miejsca poświęcę patriotyzmowi Polaków, ale z uwzględnieniem jego szerszego kontekstu. Jednocześnie będzie ono przedstawieniem pewnego stanu przede wszystkim psychologicznej wiedzy o patriotyzmie. Niestety, wiele w niej chaosu, niejasności, źle określonych pojęć, a więc i problemów z operacjonalizacją zmiennych. Stąd moja propozycja modelu rozwoju postawy patriotycznej wpisującego się w dotychczasowe ustalenia, ale jednak porządkującego funkcjonujące w literaturze przedmiotu pojęcia i godzącego różne stanowiska. U podstaw tego modelu leży założenie, że patriotyzm jest zjawiskiem dynamicznym, przebiegającym przez różne etapy rozwoju. Na każdym z nich zyskuje nasycenie nowymi treściami, znaczeniami, ewaluując w kierunku patriotyzmu opartego na uniwersalnych wartościach. W większości jesteśmy patriotami, ale różnimy się jakością patriotyzmu. U jednych rozwój tej postawy zatrzymał się na wczesnym etapie sympatii do ojczyzny, u innych poszedł dalej w kierunku dumy narodowej itd. Na tych etapach jeszcze ich postawy skażone są nacjonalizmem. Jednak spośród nas pewien procent osób, dzięki włączeniu w swój patriotyzm szacunku dla ludzi odmiennych etnicznie i narodowościowo, przekracza granicę, powyżej której patriotyzm – jak powiedzieliby etycy – zyskuje na cnotliwości, ponieważ ma solidne, moralne, zdroworozsądkowe podstawy. Od tego momentu można mówić o dojrzałym patriotyzmie.

Mam nadzieję, że informacje zawarte w książce będą na tyle inspirujące, aby pobudzić Czytelników do refleksji, bo stąd już tylko o krok do wzbogacenia osobistej postawy patriotycznej, a może nawet – do narodzin chęci wzięcia udziału w kreowaniu mody na „dobry patriotyzm”. Dlatego też książka jest tak napisana, aby każdy, kto interesuje się tą tematyką, mógł z łatwością śledzić psychologiczne treści. Włączyłam w nią wyjaśnienia niektórych pojęć, w ramach podałam ciekawe lub uzupełniające informacje, przemyślenia i poglądy znawców tematu, a także przykłady zaczerpnięte z literatury.

W rozdziale pierwszym skoncentrowałam się na wyjaśnieniu pojęcia „patriotyzm” i pojęć bliskoznacznych. Pokazałam również, jakie miejsce zajmuje postawa patriotyczna wśród innych postaw o podobnym charakterze, oraz jak relacje między nimi postrzegają niektórzy badacze społeczno-polityczni. Drugi rozdział, będąc prezentacją poglądów na temat patriotyzmu w ramach aksjologii, socjologii i pedagogiki, tworzy tło dla psychologicznych ujęć patriotyzmu, albowiem w trzecim rozdziale poruszam zagadnienia związane z tożsamością narodową i kulturową człowieka, z akcentem na polskość, oraz omawiam teorie, podejścia, formy i miary patriotyzmu, a ponadto dokonuję przeglądu badań odnoszących się do związku patriotyzmu z innymi zmiennymi psychologicznymi. W czwartym rozdziale prezentuję badania dotyczące postaw narodowych Polaków oraz model dojrzałej postawy patriotycznej wraz z jego założeniami. Omawiam tam rozwój postawy patriotycznej oraz kwestie jej wymiaru, jakim

jest szacunek dla ludzi innego pochodzenia. Kolejny rozdział (piąty) poświęcony jest patriotyzmowi w czasach pokoju. Znalazły w nim miejsce tematy dotyczące patriotyzmu w kontekście przejściowym oraz w związku z: preferencjami narodowymi, etnocentryzmem konsumenckim, sportem, dbałością o dobro narodowe, emigracją i polityką. Natomiast szósty rozdział jest analizą patriotyzmu w czasach międzynarodowych konfliktów, wojny i terroryzmu. W siódmym rozdziale poruszam temat stosunku polskich patriotów do integracji z Unią Europejską, wspólnej waluty i uczestnictwa w UE, a w ostatnim rozdziale (ósmym) lokuję patriotyzm w szerszym kontekście kultury pokoju i w tym zakresie przedstawiam wizje i sugestie współczesnych psychologów.

Chciałabym, żeby lektura tej książki, z jednej strony, pomogła Czytelnikom w rozwijaniu osobistego patriotyzmu, a z drugiej strony, inspirowała i zainicjowała badania w ramach przedstawionego przeze mnie modelu dojrzałej postawy patriotycznej. Pragnę również podziękować Recenzentowi, prof. Zbigniewowi Zaleskiemu za cenne uwagi i wskazówki.

Jolanta Szczurkowska